

Somrak češko-slovaškega gospodarstva

Ob koncu avgusta 1991 sem bil spet prisiljen zapustiti našo Združeno republiko, v kateri je stanje veliko resnejše kot pred letom. Kljub vsem mogočim prizadevanjem, da bi mi prisluhnili, pa vladni krogi še nadalje ignorirajo moja svarila in priporočila. Pri tem odhodu bi rad pustil za seboj nekakšen povzetek, razčlemba ali ovrednotenje položaja, da bi se bilo nekoč, ko bomo nemara spregledali, na kaj opreti pri pričakovanju novega jutra. Zdajle je somrak, ne samo gospodarski, ampak tudi politični in družbeni: pred nami je dolga noč. Diletantizem, povprečnost, vulgarnost in trmoglavost – to je najhujše, kar nas je moglo doleteti po petinštiridesetih letih nazadovanja.

Kljub temu se ne gre predati in popustiti malodušju.

I. Sedanje stanje

Nerad bi bralce obremenjeval s številkami, ki so splošno znane in javnosti dostopne. Vsa področja češko-slovaškega gospodarstva so v »prostem padu«¹ glede proizvodnje, zmanjševanja zmogljivosti in odpuščanja zaposlenih. Na jesen 1991 bo padec industrijske proizvodnje pri nas dosegel 40%, tak padec pa v zgodovini svetovnega gospodarstva še ni bil zabeležen: nikjer in nikoli. Po tempu padca smo dosegli izrazito prvenstvo med državami bivšega Sveta vzajemne gospodarske pomoči.

Ta »prosti pad«¹ je povzročila uvedba svežnja neizvedenih ukrepov od januarja 1991. Torej ne gre zgolj za dediščino tega medvladja diletantov 1990–1992. Vsak dan prihaja do nenadomestljivega uničevanja zmogljivosti, razpuščanja delovnih skupin, razprodaje družbene imovine, ki prehaja v roke nomenklaturnih in tujih špekulantov. Trdno in odločno korakamo po edini možni poti v tretji svet ekonomske odvisnosti, v ponižujoče mezdnitvo naše delovne sile. Ne ustvarjamo nacionalnega kapitala in kapitalistov, namesto trga nastajata trgovinstvo in kramarski bazar, krademo drug drugemu in ne moti nas, da nas vse skupaj okrade španovija kozmopolitske vladajoče garniture in geopolitično motivirane tujine.

22. avgusta 1991 je predsedstvo federalne vlade razglasilo, da gradimo nove gospodarske in socialne temelje na nezdravi podlagi in da ustvarjamo pokriti gospodarski mehanizem. S to oznako je možno soglašati, zveni pa prazno in trpko iz ust tistih, ki so storili vse, da je do tega izrazito ekonomsko-moralnega izkrivljanja sploh prišlo.

Realne mezde so v lanskem letu padle za 30%, državni dolg je narasel za 53 milijard kron, porast plačilne nesposobnosti je samo v češki industriji 45 milijard kron v pol leta. Produktivnost dela je padla za celih 25%, nezaposlenost je v juniju 1991 dosegla okrog tristo tisoč oseb, življenjski stroški so narasli za 70%.

Jesen 1991 bomo priče verižnim bankrotom tako malih kot velikih podjetij in obratov, nezaposlenost bo zlahka in hitro dosegla en milijon oseb, enormni fiktiv-

* Milan Zelený je profesor Fordhamske univerze v New Yorku.

ni dobički državnih monopolov (kar 300%) bodo usahnili, državni proračun bo prešel v stagnacijski, nerazvojni primanjkljaj. Že danes je okrog 83% podjetij plačilno nesposobnih (ne morejo plačati svojim dobaviteljem). Dosedanji fiktivni presežki v državnem proračunu so nastali zaradi korenitega odvajanja denarja od prebivalcev in zaradi razvrednotenja njihovih prihrankov, pokojnin in naložb na eni ter umetnega dvigovanja cen in omejevanja mezd na drugi strani: država ne izpolnjuje svojih obveznosti in dolžnosti do lastnega prebivalstva.

Do konca deprimirajoče je, da se v podjetjih nič ne dogaja. Ne nastajajo novi proizvodni programi, ne uvajajo se novi izdelki, ne iščejo se novi trgi. Proizvajajo se nekurantni izdelki (ki končajo v neprodanih zalogah), izkazuje pa se dobiček, ker se v ČSFR dobiček še zmeraj izkazuje po prevajanju v zaloge, ne pa po prodaji naročniku. Že v prvi polovici leta 1991 so podjetja proizvedla naročila do konca leta: zdaj že ni česa proizvajati, notranji trg ne obstaja, trg investicijskega blaga je izginil (ne kupujejo se stroji), podjetja izpolnjujejo gospodarsko docela nepotrebne vprašalnike ministrstva za privatizacijo, ki jih nihče ni sposoben obdelati.

Ne obstajajo nikakršni mehanizmi ali povratne zveze, ki bi mogle ustaviti ta prosti pad. Tudi če bi bila podjetja po nekem čudežu sprivatizirana in se začela ukvarjati s proizvodnimi programi, bi trajalo tri ali štiri leta, da bi se ta ekonomika zaznala. Zaenkrat se ne dogaja nič, vladata negotovost in strah, čakajoč na Godota (ki je že zdavnaj prišel), živi se iz dneva v dan, iz rok v usta.

V naraščajočem kaosu in brezvladju prihaja do naraščajočih pritiskov za pospešeno uvajanje t. i. kuponske privatizacije. Tako imenovani menedžerji Občanske demokratične stranke obiskujejo podjetja in izvajajo pritisk za kuponsko razprodajo. To spominja na čas tik pred februarjem 1948.

Kuponska »privatizacija« ni privatizacija, ampak naturalno maoistično objavljanje in razprševanje nadzora nad družbeno imovino. Gospodarski rezultat kuponske »privatizacije« bo ničelni ali že kar negativen, politične posledice pa izrazite in nepopravljive.

Že zdaj niso kuponi s podpisom gospoda ministra v bistvu nič drugega kot propaganda v predvolilni kampanji za novo totalitarnost. To, da je bila razprodaja družbenega premoženja v ČSFR zlorabljena za politične cilje, je v svetovni politiki brez primere. T. i. vzorčni privatizacijski projekti se podjetjem prodajajo po 5000 kron za kos, zaslužek pa gre naravnost v žep t. i. delavcev in svetovalcev zveznega ministrstva za finance.

Občani kuponov ne bodo vlagali, ampak jih bodo pospešeno prodajali, tudi pod njihovo nominalno vrednostjo, v roke špekulantom in s tem v roke tujega kapitala. Delavci in sodelavci zveznega ministrstva za finance izkoriščajo privatizacijske podatke podjetij za ustvarjanje informacijskih monopolnih sistemov, ki zajemajo celotno strateško informatiko v podjetniški sferi v ČSFR. Desetine milijonov so bile vložene v ta projekt, ki omogoča neposredno razprodajo strateških informacij tujcem prek sedanjih in bivših uslužbencev zveznega ministrstva za finance.

Nekatera podjetja se nezakonito izvzemajo iz privatizacije in prihajajo v roke tujine z neposredno ministrsko prodajo. ČSFR je tako že izgubila veliko dragocennih podjetij, ki so bila temelj našega narodnega gospodarstva. Korupcija, goljufije in gospodarski kriminal dosejajo nepredstavljive razsežnosti.

Avstralska Coca-Cola je ministru za finance ČSFR, torej predstavniku suverene države, plačala pot v Avstralijo. Takoj po njegovi vrnitvi je bila objavljena prodaja praških tovarn sodavice Coca-Coli in danes je ta kupčija že realizirana.

Niti vlada niti ministrstva niti parlamenta ČSFR niso imeli pri tem nobene besede. Povrhu tega pa se je minister za finance ČSFR osramotil s tem, da je uslužbenske delnice razglasil za »socialistične«. Bata, Konrad Adenauer in Reagan (Zakon o ESOP iz leta 1984) so torej bili socialisti. Gledališče absurda je v ČSFR postalo absurдна resničnost.

Glede na to da je prišlo do integracije ministrstva in politične stranke, ker je minister za finance hkrati predsednik politične stranke (ki na volitvah ni kandidirala in torej nima nobenega mandata), je ČSFR v rokah novega totalitarizma. Ta nova totalitarnost gospodarskega fašizma je začela prevladovati v gospodarskem in političnem dogajanju naše skupne države. Odkrivajo se »sovražniki države« in »saboterji reforme«. Klaus napada Vrbo, Dlouhýja in Ježka, ti pa skupaj spet njega. Kričanje in zmerjanje spremljata to načelno »lomljenje kopij« in upad politične kulture. Za gospodarstvo in navadne državljane se ne briga nihče. Gre za korita.

Dne 16. 8. 1991 so bili predsedniki okrajnih komisij za privatizacijo seznanjeni s stališčem do zaustavitve male privatizacije; le-ta je takrat doživela popoln polom.

Mala privatizacija je bila zasnovana na korenitem črpanju kapitala (s pomočjo avkcij za trgovino) iz podjetniške sfere. Že v juliju 1991 je bila mera vrnjenih privatiziranih obratov nad 15%, zdaj je dosegla katastrofalne razmere. Pošteni trgovci nimajo denarja in ne morejo ukrepati podjetniško; zato poslovalnice zapirajo in vračajo. Špekulanti so razprodali oz. pokradli zaloge in obrate prav tako vračajo. Svoj »investirani« denar pa dobijo povrnjen. Prizadeti so bili samo naročnik, družbeno imetje in naša skupna republika.

Mala privatizacija je postala nenadzorovana domena bivših komunistov, tiho-tapecev in večkrat kaznovanih sleparjev, ki perejo svoj umazani denar ali zastopajo tuji špekulativni kapital. Ta mehurček se bo kaj kmalu razpočil: tisti, ki so se nadejali hitre obogatitve brez dela in tveganja, bodo kruto razočarani. Prepozno je že za iskanje bivših nameščencev, da bi se povrnili v opuščene obrate in jih spravili na noge. Najbolj moramo pomilovati gospoda predsednika, ki je s tako neponarejeno radostjo pozdravil tega »prvega rastlinarja« in ki je od absolventov Visoke ekonomske šole s tako razorožujočo naivnostjo sprejel neumnosti in nesmisle v prostem trgu in »nevidni roki«. Moralni razkroj in upad, ki ju je povzročil s svojim neznačajskim ravnanjem, ne bosta tako hitro pozabljena.

Imamo torej sesut notranji trg, uničeno mrežo trgovin in služb ter sprofaniran poulični trg. In to bo šlo še na slabše v obdobju jesenskega bankrota 1991.

Treba je pristaviti, da se ta gospodarski upad neogibno izraža v moralnem, kulturnem in družbenem upadu. Družin, žensk in otrok, narodovega temeljnega kamna, se ne spomni nihče. V kulturi, literaturi in umetnosti vlada doslej neizpričana poniglavost.

Šolstvo in zdravstvo, ki sta temelj zdravega gospodarstva, sta v tragičnem upadu. Znanost in raziskovanje sta zdecimirana. Televizija, radio in časopise so se skoraj izključno postavili na stran edine možne poti nove totalitarnosti. Mar so vsi ti »kantorčki« in »Leschniti«, vsi ti funkcionski fanatiki prezrli, da bodo prvi brez milosti pometeni. Resnična totalitarnost ne prenese servilnosti in brezhrbteničarstva, stre vse prisklednike in lizune.

Prav žalostno je, da v tem stanju stvari nekdo predlaga uvedbo novih uniform.

Izgubili smo svoje načelo in narodno idejo – torej nekaj, kar bi lahko Slovacom zavidali. Postali smo kozmopoliti, ki ne spadajo nikamor in ne pomenijo nič: smo natakariji in bančni uradniki srečnejšega sveta. Posmehujemo se narodnostnim čustvom naših emigrantov, ignoriramo njihove izkušnje in žalimo njihove tegobe,

ko trdimo, da so odhajali prostovoljno, da jim ni bilo treba oditi. Morali so. Drugače bi postali to, kar so postali tisti, ki so ostali: zavistna in sovražna masa občanskih forumovcev, ki ploska na trgih novim gospodom, opušča lastne nazore, lastno mišljenje in demokracijo; dviguje roke iz zaklona in skandira gesla edine možne poti. To naganja strah v kosti. Emigranti nimajo česa izgubiti. Le občani lastne države lahko izgubijo še zadnje: sami sebe.

r

II. Zakaj je prišlo do tega

Zvonjenje po toči je zmeraj nezadovoljivo, zmeraj zamuja in ima najbrž le didaktično vlogo. Ne bi se nam bilo treba učiti na lastnih, ampak na napakah drugih. Napak imamo pri sosedih obilico: ZSSR s svojim pučem, ki ga je priklical gospodarski upad perestrojke Gorbačova, Poljska z Balcerowiczevim fiaskom šok-terapevtske reforme, Walensovo nagibanje k diktaturi in pravu, jugoslovansko centralistično neokomunistično rožljanje z orožjem, tragična reformna nesposobnost bivše NDR. Pa se nismo poučili.

Nikjer ni napisano in ne obstaja nikakršna teorija, ki bi dokazovala, da prehod k tržnemu gospodarstvu morata spremljati upad in revščina. Ravno narobe, zdrava kmečka pamet narekuje, da je ljudem po 45 letih nazadovanja in zategovanja pasov te umetno povzročane in politično motivirane pavperizacije več kot dovolj.

Izbrali smo pot tretjega sveta, pot Mednarodnega denarnega sklada, pot odrekanja lastne gospodarske in politične suverenosti. Začeli smo pot šokov »liberalizacije« čez noč, pot omejevanja in restrikcij tam, kjer bi morali sproščati, razvijati in spodbujati. Izsesevali smo kapital tam, kjer bi ga morali ščititi, plemeniti in množiti. Prodali smo tam, kjer bi morali posojati ali dajati v zakup.

Balcerowicz-Klausova šok terapija je v nasprotju s temeljnimi načeli racionalne gospodarske politike, preverjene na uspešnih modelih Japonske, Korej, Singapura, Tajvana in Hong Konga.

Vemo, kako kaže pri manj razvitih državah. Kaj je značilno za njihove družbe in ekonomike? Slabo ali sploh neobstoječe poljedelstvo, razbito na drobne njivice, z zasilno tehnologijo, ki pelje v popolno odvisnost od uvoza hrane in tujih posojil ali pomoči. To je osnova. Nadalje je v njih monopolna industrija, skoncentrirana v rokah zunanjega kapitala ali lokalne nomenklature. Nacionalnega kapitala in kapitalistov ni, bili so odstranjeni. K temu še pristavimo, da je večina lokalne delovne sfere najemna, v glavnem storitvena: razni pinči, kurirji, frizerji, prodajalci razglednic, barvarji batikov, rezbarji »zlatih« verižic, vratarji, bančni uradniki, sobarice in sobne gospodične. S tem se v grobem označujejo bananske republike. Za povrhu ima vsaka bananska republika močno trgovinstvo in bazarstvo, vlado edine stranke oz. edine možne poti ter portrete njenih protagonistov na stenah, stebrih, v pisarnah in na znamkah.

V ČSFR so se v obdobju, ko je že nastajala gospodarska recesija (takoj po novembru 1989), uveljavile restrikcija notranjega povpraševanja, proračunska restrikcija, zaposlitvena in menjalna, podjetniška, kreditna in investicijska restrikcija. Restrikcija v obdobju recesije zmeraj samo pogloblja recesijo. Naraščajoča restrikcija v obdobju naraščajoče recesije pa vodi v »spiralo smrti« nacionalnega gospodarstva. Ta globoki upad in strmo znižanje življenjske ravni sicer še ne pomenita, da bo nastopila lakota ali nekakšna apokalipsa, kot totalitarni neokomunisti z zadovoljstvom predvidevajo.

Tako imenovani kolaps pomeni, da bo zastala večina proizvodnje za ustvarja-

nje nacionalnega bogastva, ostala pa bo proizvodnja osnovnih dobrin: jesti je treba. Ljudje bodo nehali kupovati obleko in obutev, omejili bodo porabo mesa, mleka in jajc (ki jih itak ne bo) in si začeli razvijati obrambne sisteme: črni trg, paralelno ekonomiko, samopomoč in nelegalno zamenjavo storitev, krajo in nadaljnje zategovanje pasu. Padle bodo izobraženost, stopnja zdravstvenega stanja, povprečna življenjska doba, poslabšale se bodo ekološke razmere. Počasi, a zanesljivo se bomo navadili na izrazito nižjo življenjsko raven: manjkrat bomo šli v restavracijo, manj bo družabnega življenja, manj avtomobilskih izletov, manj počitniških hišic, več dopustov v domačem družinskem okolju. Pozneje manj potovanj v tujino, manj svobode tiska, manj informacij, manj demokracije. Kot zadnji jezdec je na vrsti lakota. Svet nas seveda ne bo pustil gladovati: ko bomo razbili za življenje sposobne poljedelske komplekse, nam bo svet prodal svoje poljedelske presežke za majhen denar: zamenjavo za nekaj podjetij, za nekaj zemlje ter nekaj hotelskih in turističnih objektov. Naša delovna sila je poceni, se lahko prodaja, ubogati pa se bomo naučili sami.

Restrikcije vlaganj v tehnologiji, v restrukturiranju industrij, v prometno infrastrukturo, v stanovanjsko gradnjo, zdravstvo, šolstvo, znanost in umetnost peljejo k anihilaciji družbe v prihodnje generacije. Ne mi, naši otroci se bodo znašli v svetu, ki ga niso hoteli in pri njegovem vzpostavljanju sploh niso sodelovali. V ČSFR danes nihče ne misli na otroke. Kaj bo z njimi? »O nas brez nas« velja posebej za mlade generacije naših narodov, za generacije, ki nimajo možnosti braniti se, nimajo možnosti odločati in razumeti. Kdo se bo zavzel zanje, ko pa tudi njihovi starši ploskajo edini možni poti v podjarmljenje?

Nobenega vlaganja ni. Nihče ne kupuje traktorjev, strojev, tovornjakov, vagonov, avtobusov, avtomobilov – jemo svojo prihodnost, povrhu še za tuji denar, za prenapljeno najeta posojila, odplačljiva v petih letih. Seveda jih ne bomo odplačali, tako kot Poljska, a kaj zato? Kaj je z nasvetom Tomaža Bat'e, da je najboljša investicija odplačilo dolga?

Tudi mehurček pričakovanja rastočih cen nepremičnin, zemljišč, stanovanj in počitniških hišic bo naglo splahnel. Že jeseni 1991 je pričakovati »kolaps« cen nepremičninam. V stagnirajočem, padajočem gospodarstvu ni interesa ne motivacije za podjetništvo in vlaganje. Samo špekulacije, priskledništvo in nekakšno gospodarsko kramarstvo bodo preživeli in se razbohotili.

Liberalizacija cen in uvoza je nastala v razmerah monopolne proizvodnje in nizke konkurenčne sposobnosti pri večini češkoslovaških podjetij in proizvodenj. Naivna predstava, da bo liberalizacija uvoza priklicala izboljšanje konkurenčne sposobnosti, se ni uresničila. Če vržeš otroka, ki ne zna plavati, v ledeno vodo, je sicer mogoče, da se zgodi čudež in se bo – če je res močan in voda le ni prehudo ledena – nekako skobacal na breg in preživel. Ne bo se naučil plavati, gotovo pa se bo vode bal. Šibek otrok bo gladko utonil. Mi smo vrgli krmežljivo, bolno in slabokrvno nacionalno gospodarstvo v ledeno vodo – brez premisleka, brez poskusa za pripravo, brez obžalovanja . . .

Liberalizacija cen je državnim nomenklturnim monopolom omogočila največje zvišanje cen ob hkratnem omejevanju proizvodnje, likvidaciji zmogljivosti in odpuščanju zaposlenih. Imamo torej manj blaga, slabše kakovosti in v omejeni izbiri, zato pa je 75% dražje. Kupovali bomo torej manj, omejili bomo povpraševanje. Prav na to pa čakajo državni monopoli: omejili bodo ponudbo, znižali proizvodnjo in – navili cene. Porabniki bodo torej spet omejili povpraševanje (saj jim nič drugega ne preostane, denarja nimajo, konkurence tako ni). Monopoli bodo omejili proizvodnjo, odpustili zaposlene in – zvišali cene.

Posojilo iz Mednarodnega denarnega sklada, ki je bilo podpisano brez kakršne koli razprave v republiških vladah, pomeni bistveno omejevanje gospodarske in politične suverenosti naše zvezne države. Gospoda Klaus in Tošovský sta se sama brez vednosti naroda odločila za popolno monopolizacijo v monopolnih razmerah države, za liberalizacijo valut, za restriktivno davčno politiko, ki bo ustvarila pribitek v višini enega odstotka grobega narodnega dohodka, odločila sta se za strogo monetarno politiko, omejujočo rast likvidnosti na 5,5% in za strogo omejevanje rasti plač, hitri program drobne privatizacije z razprodajo ter za obsežni program velike privatizacije z delnicami.

Te načrtovane obveznosti so podrobneje določene takole:

- mera inflacije za 1991 pod 30%,
- dajatve na uvoz,
- aktiva vseh proračunov okrog osem milijard kron,
- podpora ob nezaposlenosti samo 50–60% plače,
- ukinitve neposrednih dotacij v poljedelstvo in znižanje celotnih dotacij s 4 na 2,5% bruto dohodka,
- zvišanje povprečnih plač za prvo četrtletje 1991 je omejeno samo na 5–6% itd.

Vladna gospodarska politika ČSFR je torej znatno določena z obveznostmi nasproti Mednarodnemu denarnemu skladu. Vlada ČSFR je prek dveh oseb sprejela ne samo običajne pogoje pri sprejemanju in odplačevanju posojila, ampak si je pripisala vsa temeljna področja gospodarske in socialne politike. Stojimo pri koreninah edine možne poti, pri koreninah gospodarskega hudodelstva – barantanja s suverenostjo neizkušene države.

Zakaj je moralo priti do tega? Kdo je to zakrivil? Kdo izglasoval? Kdo je temu ploskal? Kdo je temu prikimal ob pivu nekje v pivnici pri Schnellih?

Absurdni teater postaja absurдна resničnost. Ne gre več za to, kdaj Godot pride, ampak kdaj odide.

Med najbolj perečimi vprašanji pri razčlembi razlogov za upad je naslednje: ali gre za posledico naivnosti, nesposobnosti in preživelih ostankov komunističnega mišljenja ali pa za zavestni program razbitja češko-slovaškega gospodarstva in uvedbo »pinocetovske« diktature že v prejšnjih volitvah? Preprosteje rečeno: gre za neumnost ali za konspiracijo? Samo dosledna in objektivna parlamentarna razprava ob navzočnosti tujih strokovnjakov lahko da pravi odgovor. Brez take razprave ni zadostnih dokazov za konspiracijo. Zaenkrat je stanje tako, da so posledice reforme videti, *kot da bi šlo* za zavestno uničenje narodnega gospodarstva v interesu kozmoplitskega bančnega kapitala. Zaenkrat se nagibam k prvi razlagi. Zvonjenje po toči bi nas speljalo v labirint, poln *ko bi, če bi*. Pa vendarle:

– *Ni nam bilo treba privatizirati po horizontalni administrativni delitvi gospodarstva na »male« in »velike«, ampak bi morali ohraniti naravne vertikalne odnose povezav med panogami in področji.*

– *Ni nam bilo treba privatizirati z licitacijami za gotovino – in tako odpreti pot neokomunističnemu »umazanemu« denarju – ampak za dolgove, obveznice investicijskih vsot in z dosedanjimi zaposlenimi delovnimi skupinami.*

– *Liberalizacija cen ne bi smela potekati pred jasno privatizacijo (ne s kupon-sko prerazdelitvijo) in demonopolizacijo industrijskih panog. Liberalizacija cen bi morala biti postopna, po fazah glede na uspehe privatizacije in demonopolizacije v panogah.*

– *Z ustavo in zakoni bi morali omejiti pravnomočja in pristojnosti pri razpro-*

daji družbene imovine. Številni ukrepi medvladja 1990–1992 se bodo lahko pokazali kot protiuustavni, kar bi za dolgo obdobje uničilo notranji in zunanji ugled ČSFR.

– Morali bi načelno odkloniti tuje, našim razmeram neustrezne kozmopolitske modele à la Klaus, Balcerowicz in Sachs. Ta tuji pristop je za ČSFR ekonomsko neprimeren in pelje v pospešeno kolonizacijo češko-slovaškega gospodarstva. Njegova teoretična in praktična vrednost sta enaki ničli.

– Gospodarska reforma bi morala biti ukrojena »po meri« posebnih razmer v državi, na področjih, panogah in podjetjih. Centralno dirigentstvo bi moralo biti načelno odpravljeno, povečani pa bi morali biti avtonomija in spremljajoča decentralizacija omenjenih enot.

– Morali bi preprečiti pospešeno in nepremišljeno uvajanje ukrepov t. i. scenarija. Popravki in predelave med hodom, številne novelizacije in renovalizacije, izpuščanje in dodajanje ukrepov itd. vodijo v kaos in nezaupanje in tako izrazito upočasnjujejo že tako počasni tek reforme. Večina dveletnega »dela« parlamenta je bila torej ne samo zaman, ampak tudi destruktivna. Pridno delo ne sme biti nikoli nadomestek za pravilno in modro delo.

– Industrijska, kmetijska in socialna politika bi morale biti prednostne in odgovorno vodene. Zdaj so tako reforma kot privatizacija in vsi drugi koraki brezciljni, brez utemeljitve in brezobzirni. Ne vemo, kam gremo, a tja gremo zelo hitro.

– Nikoli ne bi smeli dopustiti, da bi bili zamisli, izvajanje, nadzor in ocenjevanje reforme zbrani v rokah ene same osebe. S tem so bila bistveno porušena načela demokracije in načela ločevanja moči, s tem smo se neodgovorno izpostavili nevarnosti »pinohetovske« diktature in njene tronizacije že pred volitvami 92.

– Morali bi upoštevati »človeški dejavnik«: ljudje se morajo privajati, morajo se učiti in izobraževati, morajo si urejati svoja družinska in zaposlitvena razmerja. Nastanek trga je dolgotrajen spontani proces, ki mora biti v sozvočju z ravnanjem ljudi. Življenjska raven mora biti ohranjena: sicer se bodo ljudje obrnili proti reformi in pospešili prihod oblikujoče se diktature.

– Privatizacija je sredstvo, ne cilj. Privatizacija mora izhajati iz proizvodnih programov in dolgoročnih planov podjetij, izražati mora preoblikovanje in reorganizacijo podjetij, v največji možni meri mora izrabljati vrednoto menedžerskih in zaposlovalnih skupin.

– Nikoli ne bi smeli dopustiti javnega zastiranja realnosti, dezinformacij in prikrajanja števil s strani nosilcev edine možne poti in njihovih fanatičnih podrepnikov na televiziji, po radiu in v tisku. V sodobnosti so obveščenenost, izobraženost in polno sodelovanje javnosti za demokracijo neizogibni.

S tem zvonjenjem po toči bi se dalo nadaljevati v neskončnost. Naravnost neverjetno je, da je tako malemu in inteligentnemu narodu uspelo stisniti v manj kot letu ali pol leta toliko resnih napak, spodrsrljajev, prestopkov in zločinov, kot se danes pravi, »zložno«. Medvladje 1990–1992 je zaznamovano s to »zložnostjo« v vseh območjih družbenega življenja.

III. Kako naprej?

Kljub pesimističnemu in brezizhodnemu položaju in napovedim češko-slovaškega gospodarstva pa se ne sme nehati delati, ne sme se prepustiti malodušju in pasivnosti, ne sme se podrediti totalitarnosti na pohodu. »Ne damo se« bi moralo postati geslo in zaobljuba vseh državljanov naše skupne države.

Potrebno je novo »nezložno« mišljenje. V tem članku ga bomo prikazali na nekaj zgledih.

Znano je, da se je mala privatizacija končala s polomom in da je zdaj zadržana. To je bilo povzročeno z grobim črpanjem podjetniškega kapitala, uveljavljanjem »umazanega« denarja, s kratkim (»dveletnim«) podjetniškim obzorjem, ohranitvijo vpliva veletrgovskih in predelovalnih monopolov, omogočanjem povračila izlicitiranega deleža v primeru vračanja objektov, z razbijanjem obstoječe maloprodajne mreže in zaposlenih delovnih skupin. Skratka, tako pojmovana mala privatizacija je skupek nesmislov, ki bi jih zdravorazumski in z narodom čuteči ljudje morali ostro obsoditi že v prvih nastavkih.

Dejanska mala privatizacija ne sme biti ločena od velike privatizacije in demopolizacije: drobni podjetniki in obrati morajo biti sposobni »iti v konkurenco«, da bi svojim naročnikom dajali največje ugodnosti.

Mala privatizacija mora biti povezana s privatizacijo in vrnitvijo nepremičnin. Privatizacija mora biti dokončna in nepovratna, ne začasna. Obstoj začasne vlade ne bi smel biti razlog za začasno privatizacijo. Mala privatizacija mora izhajati iz obstoječe maloprodajne mreže in se usmeriti k njeni izboljšavi, razvoju, širjenju in restrukturiranju, ne pa k njenemu takojšnjemu uničenju. Zato je treba v privatizacijskem procesu dajati največje možne ugodnosti obstoječim zaposlenim ekipam in vzdrževati obstoječe sortimane v prodaji in storitvah. To se da doseči z omogočanjem dolgov na odplačila iz prihodnjih dohodkov in dobičkov, z davčnimi olajšavami, investicijskimi posojili in spodbujanjem neposrednih zaposlovalnih vlaganj v podjetja. Treba je brezpogojno izločiti »umazani« denar iz privatizacijskega procesa: dokumentiranje izvora denarja, dokazi o plačevanju davkov in osebno preverjanje virov so neogibni. Vse prevedbe morajo potekati prek računov, čekov in posojil, nikoli v gotovini.

Osnovno načelo male privatizacije mora biti, da podjetniški kapital ni prečrpan v državno blagajno (kjer je omrtvičen in nefunkcionalen), ampak mora ostati v podjetniški sferi, v rokah prodajalcev in kupcev ali zaposlenih skupin. Licitirana vsota je vezana na račun ali določena za polno ali specifično vlaganje v določeni obrat za 2–5 let. S tem denar ostane v podjetniški sferi, gmotni interes lastnika je zagotovljen z vlaganjem lastnega denarja, kratkoročno »pranje« umazanega denarja je izključeno. Ta vinkulirana (obveznostna) privatizacija je lahko kombinirana z dolžniško, tj. z odplačevanjem dolgov in plačevanjem davkov iz prihodnjih dobičkov. Kolikor uspešnejši je podjetnik, toliko hitreje preide obrat v njegovo popolno lastništvo.

Namen tega je doseči kar najhitrejšo in kar najširšo sposobnost obratovanja kar največjega števila obratov. S tem se ohrani večina obstoječe mreže in ustvarijo se pogoji za njeno izboljšavo in restrukturiranje.

Razume se, da je uspeh male privatizacije odvisen tudi od večjega potrošniškega povpraševanja in od rasti maloprodajnega prometa. Ti dve kategoriji sta v preteklem letu izrazito upadli, notranji trg je v bistvu izginil. Obstaja samo kratkoročno notranje trgovinstvo, ki spominja na banansko republiko brez banan. Očitno je, da se restriktivna politika omejevanja potrošniškega povpraševanja, omejevanja plač, najvišjih možnih cen, odčrpavanja in razvrednotenja prihrankov in kapitala ne bi smela nikoli pojaviti: deluje namreč neposredno in korenito proti kakršnim koli poskusom za uspešno malo privatizacijo.

Očitno je, da sistemsko mišljenje, kompleksno reševanje in prepletенost makro- in mikroekonomskih ukrepov našim »ekonomistom« v celoti manjkajo. Namesto sistemskih pristopov nam predstavljajo kaos nasprotujočih si ukrepov, ki so jih obdelali na različnih mestih različni posamezniki.

Drugi zglede, ki kaže na nujnost kompleksnega mišljenja, je kmetijstvo. Sedanja politika in restitucijsko-preoblikovalni zakoni kmetijstvo uničujejo, politizirajo in spravljajo v negotovost. Državni posegi v kmetijstvo so grobi in že vulgarni, zato preseneča, da nekateri poslanci pri tem uničevanju in pustošenju najpomembnejšega gospodarskega vira sploh sodelujejo.

Izbrani pristop k problematiki kmetijstva je tipični zglede mišljenja »ničelnega seštevka«. Če izhajamo iz predpostavke, da tisto, kar lahko priigra zmagovalca, mora poraženec izgubiti, imamo tipični ničelni seštevke. Jaz priigram 5 kron, ti jih izgubiš, tako da 5 in minus 5 dá v seštevku ničlo. Ekonomske igre pa niso (vsaj ne bi smele biti) igre z »ničelnim seštevkom«. Če želim, da eden od igralcev dobi 5 kron, jih moram na novo ustvariti s pomočjo drugega igralca. Če teh 5 kron ustvarimo, imamo $5 + 0$, kar dá v seštevku 5, torej neničelno vsoto. Če ustvarim 10 kron, lahko med igralce razdelim 5 in 5, torej v seštevku 10. Nihče ni priigral na račun drugega, vsi udeleženci so zmagovalci: imamo igro z neničelnim seštevkom – temeljno načelo sodobne ekonomike prostega trga.

V ČSFR se zdaj premišlja, ravna in uzakonjuje po načelu ničelnega seštevka. To je poniževalno, fevdalno in globoko deprimirajoče. Zavist in sovražnost sta dosegli razmerja, v katerih je preglašano vsako racionalno mišljenje. Želimo dati posameznikom, da bi privatno gospodarili, ne znamo pa tega drugače, kot da razbijemo zadrage, v katerih so ti posamezniki pogosto sami včlanjeni.

Pravilen odgovor pri tem je v obratni smeri: ne v razbitju, omejevanju in preganjanju zadrug, ampak v njihovem podpiranju, v njihovem ekonomskem razvoju, v njihovem pospešenem preoblikovanju v vrh evropske in svetovne produktivnosti in kakovosti. Učinkovite in sposobne zadrage lahko prevzamejo odgovornost za podjetniško učinkovitost in gospodarsko preživetje drobnih zasebnih kmetijskih pridelovalcev. Zadrage jim lahko priskrbijo potrošnike, tehnologijo, znanje in know-how, tj. tisto, česar država s svojimi bornimi (in iz državljanov izžetimi) dotacijami ne zmore nikoli.

Zasebni pridelovalci in družine potrebujejo zaledje zadrug in podobnih tržnih institucij, pa tudi zadrage potrebujejo mrežo zdravih in gospodarsko učinkovitih zasebnikov. V kmetijstvu je npr. cela vrsta posebnih in specializiranih proizvodov in proizvođenj visoke kakovosti, ki bi bili za množično proizvodnjo neučinkoviti. Zadrage te specifične proizvodnje naročajo, jih tehnološko zagotovijo in zasebnim proizvajalcem jamčijo odkup. Slednji lahko proizvedejo (zanesljivo) toliko ter take kakovosti in sortimane, kolikor odkupa je zagotovljeno. V ZDA pravijo temu sistemu »franshising«, in docela nerazumljivo je, da se s tem pristopom v ČSFR ne ukvarja nihče.

Če bomo še nadaljevali z vulgarnim mišljenjem à la »3T«, bomo naše zadrage ne samo uničili in iz tujih ne bomo ustvarili sodobnih podjetij na svetovni ravni, ampak bomo uničili tudi potencialno plast zasebnih kmetijskih pridelovalcev, ki prepuščeni sami sebi in državnim dotacijam nimajo nobenih možnosti. Vprašajte kogar koli, ki se spozna na kmetijstvo, torej ne kmetijskega ministra.

Cilj našega gospodarstva mora biti ne samo ohranitev, ampak polni razvoj obeh dopolnjujočih se sestavin: zadrug zasebnih udeležencev in zasebnih pridelovalcev ali družin. Razbitje ene potegne za seboj uničenje druge sestavine. Samo na njuni skupni energiji je mogoče postaviti temelj sodobne države. Temelj vsake moderne države pa je učinkovito, neodvisno, tehnološko sodobno kmetijstvo.

Tukaj je treba omeniti Slušovice. To je bilo eno najuspešnejših in najbolje organiziranih češko-slovaških podjetij sploh. Spominjalo je na batizem in Bat'ó, šlo pa je še veliko dlje v svetovni vrh. Zavist in sovraštvo malih ljudi kličeta danes

k omejevanju, razbitju in razpadu. Duševni pritlikavci ne morejo potlačiti svoje nevoščljivosti: če nimam jaz, naj tudi oni nimajo. Na stotine zadrug je prejemale dotacije. V Slušovicah teh dotacij niso razfrčkali in razkradli, ampak so ustvarili nekaj vrednega. Danes so slovaško podjetje in Čehi jim gotovo želijo veliko uspehov, veselje ob delu, Slovaki pa visoke davčne dohodke od vzorčnega podjetja, ki je v svetovnem vrhu. Tudi drugim češkim podjetjem je treba svetovati, da se registrirajo na Slovaškem: reforma tam ne gre »po Klausu«, podjetništvo podpira, avtonomijo spoštujejo in iniciativnost nagrajujejo. Slovaška je malo na slabšem pri svojih začetkih, gospodarska reforma pa je krojena »po meri«, izraža krajevne razmere in zasnovana je na partnerstvu med podjetji, zadrugami in regijami.

Na Slovaškem je reforma stekla daleč stran od Klausov, Trískov, Dlouhých, Dybov, Češkov, Ježkov in njim podobnih. Uspeh slovaškega pristopa k reformi bo ustvaril vzorec tudi za češko reformo, predvsem pa: obnovitev narodnega čutenja in ponosa, sprostitev od neokomunističnega federalstva, krepitev republiške vlade in parlamenta itd. In pa nobenega, umetno ustvarjenega narodnostnega razkola se nam ni treba bati. Bistvo vsega problema je centralistično in diktatorsko federalstvo, v katerem je nagrmađeno preobilje funkcij in vtika svoj nos v preveč stvari.

Nadaljnji zgled dejanskega razmišljanja bi lahko bil način rešitve udeležbe tujega kapitala. Prosta razprodaja, zlasti t. i. neposredna, ne vodi k oživitvi gospodarstva. Prenaša samo notranje državne monopole na tuje z državno udeležbo. Za ta način tuje udeležbe si lahko prizadevajo samo kapitalisti, katerih interesi so pretežno geopolitični in samo v drugi vrsti gospodarski. Za Volkswagen je gotovo bolj primerno v prihodnosti Škodo zapreti, kot jo dolgo modernizirati, posebno še, če bodo imeli leta 1995 že 70% delnic.

Zaresni kapitalisti, torej ne geopolitični »igralci« šaha z ničelnim seštevkom, imajo docela drugačne interese. Kapitalist hoče ovrednotiti svoj kapital v kar najkrajšem času, se pravi, vložiti in ga v 5–10 letih realizirati s pričakovanim dobičkom. To zaradi preprostega dejstva, ker hoče imeti kapitalist zaradi novih in boljših investicijskih priložnosti svoj kapital mobilan, da bi te priložnosti lahko izkoristil.

Pravilna gospodarska politika države torej ne pelje k dokončni razprodaji podjetij in druge imovine, ampak ponudi samo njihovo časovno omejeno lastništvo (ne najema ali lizinga), tako da bi tuji kapitalist svoje naložbe dobil povrnjene, narodni kapital in kapitalisti pa podjetja ne bi izgubili.

Tuji investitor bo kupil t. i. investicijske delnice, postal popolni lastnik, organiziral proizvodnjo. S pomočjo davčnih olajšav, poenostavljene repatriacije dobičkov in z največjo možno podporo si bo prizadeval za pospešeno dobičkonosnost in za izplačilo dividend. Z vsako dividendo se prvotne investicijske delnice prenašajo v delež ciljnih lastnikov, tj. domačih zaposlenih in menedžerjev. Pri petodstotnem prenosu letno bi podjetje prešlo v polno domače lastništvo v dvajsetih letih.

Na ta način bi se tuji kapital, znanje in izkušnje v celoti izkoristili, podjetje pa ni nepovratno izgubljeno, ampak vzgaja domače kapitaliste in ustvarja nacionalni kapital. Država to tuje lastništvo s časovno omejitvijo vsestransko podpira. Uresničene investicije so lahko ponovno naložene v podjetje (rekapitalizacija podjetja) ali v nove družbe. In tako se obnavlja proces prenosa kapitala s tujega na domačega.

Najmanjša možna količina kapitala torej kroži v podjetju, se hitro obrača, da bi vzniknilo kar največ malih podjetij. In prav to je tisto, kar naša skupna republika potrebuje.

Razlika med politiko odsesavanja kapitala iz podjetniške sfere z neposredno in

dokončno razprodajo narodnega premoženja, dajanjem prednosti špekulativnemu pred podjetniškim kapitalom je s tem jasna. Treba je izbrati: ali na strani naroda ali na strani kozmopolitske in geopolitične ekspanzije tujcev.

IV. Predlog

Skupina ameriških ekonomistov češkega rodu, A. I. Simmon, V. Púčik in jaz, skupaj s češkim profesorjem M. Matějko predlagamo ob podpori nekaterih političnih strank (Občanska demokratska stranka) ustanovitev Odbora za stabilizacijo in obnovo češko-slovaškega gospodarstva. Ta odbor naj bi zagotovil:

1. Izvedbo inventarizacije stanja v gospodarstvu in objektivno poročevalstvo o gospodarskih rezultatih podjetij.

2. Takojšnjo rešitev problemov prvotne in drugotne plačilne nesposobnosti pri 83% češko-slovaških podjetij: omejiti jesenske verižne reakcije bankrotov.

3. Takojšnje ukrepe za oživitev notranjega trga in povpraševanja po domačih izdelkih.

4. Zagotovitev pogojev za restrukturiranje, modernizacijo in razvoj infrastrukture v češko-slovaških podjetjih; uporabiti tuja posojila izključno za te namene, ne za nakup potrošniškega blaga v tujini.

5. Zaustavitev male in velike privatizacije. Male zaradi korupcije, izčrpavanja podjetniškega kapitala in uničevanja maloprodajne mreže, velike pa zaradi nevarnosti, da se kuponska metoda zlorabi za politične cilje ene same politične stranke, in zaradi tveganja spontane in nenadzirane prodaje kuponsko pridobljenih delnic v tuje roke.

6. Neodložljiv začetek dela za celovito in sistemsko rešitev problemov češko-slovaškega gospodarstva z izdelavo industrijske, prometne, zvezne, energetske, kmetijske in surovinske politike. Zvezna vlada te osnovne zahteve gospodarske reforme ni izpolnila.

7. Polno in dosledno spoštovanje ekoloških vidikov v vseh točkah gospodarske politike.

8. Vzpostavitev normalnega delovanja vladnih organov pri izvajanju gospodarske politike z odstranitvijo dejanske nadrejenosti zveznega ministrstva za finance.

9. Ugotovitev vzrokov in osebne odgovornosti za krizo češko-slovaškega gospodarstva. Ukinitev koncentracije ekonomske moči v rokah zveznega finančnega ministrstva in poistovetenja celotne gospodarske reforme z osebo V. Klause, za katero niso dali mandata niti volilci niti parlament, uradno pa tudi ne zvezna vlada.

Takšni ali podobni ukrepi predstavljajo ekonomski in družbeni minimum, ki ga morajo uveljaviti predsednik, predsednika republiških vlad, parlamentov in odborov, obe vladi in parlamenta, da bi preprečili gospodarski upad, grozečo »pinochetovsko« diktaturo in nedemokratičnost ter omejevanje svobode s strani fanatičnih »menadžerjev« nove totalitarnosti Občanske demokratske stranke.

Prihodnje volitve bi morale ponovno postati široki referendum, tokrat ne več proti komunizmu, ki ga ni več, ampak v podporo in izpolnitev tega nujnega minimuma za rešitev narodnega gospodarstva in kulturne skupnosti.

JANEZ ŠINKOVEC*

Socialna država in lastnina

Republika Slovenija je opredeljena kot pravna in socialna država (2. člen), s čimer je ustava sledila sodobnim koncepcijam. Socialna država temelji na integralni politiki o človeku in pravičnosti, s čimer naj bi bilo doseženo večje sorazmerje med državo in posameznikom, pri tem pa upoštevana socializacija, ki nalaga posamezniku določeno ravnanje za doseganje ciljev. Socialna država uveljavlja obliko kooperacije za doseg splošnega blagostanja, kar naj se izrazi v zakonodaji in programiranju razvoja. Vse to se povezuje tudi s problemom pravne varnosti, kar je že bila zahteva pravne države.¹ Taki pogledi na funkcijo države pa tudi uveljavljajo pojem socialne funkcije lastnine. O tem so v Sloveniji že stekle pravniške razprave.²

Socialna funkcija lastnine je že opredeljena v nekaterih ustavah. Zastavlja se vprašanje, ali podjetnik opravlja svojo dejavnost le z vidika pridobivanja dobička, gre za razmerje med podjetnikom in skupnostjo – ali podjetnika vodi le merilo dobička, ali gre za razmerje med gospodarsko svobodo in socialno koristnostjo (41. člen ustave Republike Italije), ali drugače rečeno, da je dovoljeno stvari uporabljati le ob spoštovanju splošnega blagostanja (14. člen ustave ZR Nemčije). Sodobna pravna teorija v zvezi s socialno funkcijo lastnine poudarja: da lastninska pravica ne zagotavlja eksistence le posamezniku, temveč je motor človekovega napredka; da se lastninska pravica ne more uresničevati na škodo skupnosti, v nasprotju z interesi družbe; da obstajajo omejitve, bremena, ki se tičejo lastnikovega upravičenja ravnati s stvarjo po njegovi volji; da država lahko določa obseg lastninske pravice, način uresničevanja in da se v splošnem interesu za pravično odškodnino tudi odvzame (razlastitev). Problem lastnine se povezuje s pravnim načelom o prepovedi zlorabe pravic, obstajajo dolžnosti lastnikov in javne omejitve pri uresničevanju lastninske pravice oziroma prepovedi zlorabe na škodo družbenih interesov. Tako so omejitve lastninske pravice, najpogosteje tudi iz ekoloških razlogov, postale njen sestavni del, so vsebina lastninske pravice. Zaradi naloženih omejitev in bremen je lastninska pravica izgubila svojo individualistično naravo in dobila družbeno.

Pravna država je štela lastnino kot veljavno normo za vselej, in sicer neodvisno od vrste dobrine kot objekta pravnega urejanja. Pravni red je pretežno zagotavljal absolutno varstvo. Socialna država obravnava to vprašanje z drugega vidika. Država je omejena v pooblastilih, tudi ustavnih, predvsem je dolžna varovati načelo enakosti osebkov. Tako lahko lastnikom določenih stvari nalaga, da nekaj storijo, dopustijo in opustijo, vendar le v skladu s ciljem, ki je splošno sprejet – varovanje določenih dobrin, vrednot v splošnem interesu. Zato bodo zakoni določali omeji-

¹ Faggio: Stato di diritto e stato di Giustizia, Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1963 in Carbone: I valori di Giustizia e lo stato sociale, revija kot zgoraj, 1964

² Okrogla miza o socialni funkciji lastnine, Pravniki 3–5/91

* Sodnik ustavnega sodišča Republike Slovenije.

tve lastninske pravice glede na naravo in namen stvari (dobrin). V zvezi s tem se opredeljujejo tudi pravila o pridobitvi, izgubi, uporabi in razpolaganju, kar vse se povezuje z namenom, da se zagotovi socialna funkcija lastnine.³

Izhodišče za obravnavanje opisanih teženj ne more biti enotno pri vseh stvareh. Ne obstaja, lahko bi rekli, da tudi nikoli ni obstajala lastnina v abstraktni obliki, taki, ki bi zajemala vse možne stvari. Vsebina lastninske pravice se spreminja glede na naravo in namen stvari (dobrine). Če pomislimo na zemljo, je različna vsebina na prekmurski njivi ali parceli v središču Ljubljane. Funkcija lastnika se tako spreminja s spremembo oblike rabe, spreminjajo se pravne oblike lastnine, zlasti v obsegu moči upravljanja, ki je lahko zelo omejena ali sproščena. Vsebina se torej spreminja s spremembami družbenih okoliščin, z drugačnimi pogledi na (ne)varnost materialov dane dobrine, zato ni možna pravna definicija, ki bi veljala kot matematična formula. Socialna funkcija lastnine ni neka dokončna vrednota, ki bi bila nespremenljiva. V času in prostoru se spreminja glede na potrebe ter pričakovanja družbe, ki predstavlja okolje dane dobrine. Jasen primer v zvezi s tem nam dajejo naravne dobrine. Občutljivost za ekološke vrednote je socialna realnost. Do pred tridesetimi leti se je gozd obravnaval predvsem z vidika pridobivanja lesa. Nastalo je novo vrednotenje, ki upošteva večnamensko funkcijo gozdov, kjer se mora lastninska pravica umikati splošnemu interesu, zlasti ekološkemu. Lastniku se omejuje posek, obvezno mora pogozdovati, vzdrževati gozd, lahko mu je naloženo posebno ravnanje glede na varstvo ogroženega rastlinstva in živalstva. Gozd je značilen tudi po tem, da ne veljajo za vse gozdove enaka pravila, ker imajo različno funkcijo – varovanje pred erozijo, pridobivanje kisika, varstvo ogroženih vrst, ohranjanje geoloških podlag, rekreacija, poseben režim lahko velja še za nacionalne in regionalne parke, rezervate in naravne spomenike.

Zakonodaja bo pojasnjevala svoje odločitve z opredeljevanjem načel v zakonih glede na bistvene cilje. Čeprav je definicija socialne funkcije v ustavah skopa in na določen način toga, pa je v zakonodaji in praksi ekstremno fleksibilna. Omejitve lastnikovih upravičenj ne morejo izhajati iz odločitev lokalnih organov, če za to ni podlage v zakonih, pogosto v urbanističnih planih, ki pa zopet temeljijo na zakonih. Ob tem je treba ugotoviti, da državna intervencija ni dana enkrat za vselej kot splošna norma, gre za abstraktne norme, ki se spreminjajo v konkretnosti tako v času kot tudi v prostoru.⁴

Vse to pomeni, da je precej opuščena tradicionalna klasifikacija dobrin, uvajajo se nove, ne le ekonomske, temveč tudi socialne, kot na primer kulturne in umetniške. Ne gre le za delitev stvari na proizvodne in potrošne, nepremične in premične. Očitno je, da je narušena stara unitarna ureditev lastnine, obstaja toliko pravnih oblik, kolikor je materialnih dobrin, ki so predmet lastninske pravice. Gre za specifično lastnino stavb, kmetijskih in gozdnih zemljišč, vod, pomorstva, industrije, bančništva, premičnin, intelektualne lastnine itd. Brez analitičnega pristopa do stvari glede na njihovo naravo in namen ne bi mogli oblikovati novih rešitev v zakonodaji. V zakonodaji se seveda še posebej opredeljujejo stvari, ki neposredno ali posredno zadevajo javni interes. Skladno s tem se opredeljujejo nove omejitve vsebine lastninske pravice glede na potrebe socialnega reda namesto prejšnje ureditve, ki je državljanu dajala dokaj svobode pri ravnanju s stvarmi skladno

³ Santoro Pasarelli: *Dottrine generali del diritto civile*, Padova 1966

⁴ Baarcellona: *Proprieta privata e intervento statale*, Napoli 1980

z individualnim interesom. Socialni smisel lastnine je tako prodril v pravo in s tem daje državi večje možnosti za poseganje v te kategorije in sploh ekonomijo.⁵

Meja zakonodajalca je dana zlasti v ustavnem načelu o enakosti osebkov, kar se posebej spoštuje pri omejevanju lastninske pravice. Ni mogoče omejevanje te pravice ad personam. Kažejo se razlike v lastnini industrijskih objektov, kar je povezano z dejavnostjo, zlasti glede na škodljive vplive. Med panogami so tako razlike ter se lahko še posebej pojavijo v prostoru, kar je izraženo v urbanističnem planu (že preobremenjeno okolje, rezervati ipd.). Funkcionalno jamstvo v smislu splošnosti zakonodaje, ki mora izpeljati enakost osebkov, je v tem, da so osebki v določenih razmerah, ki jih zakon predvideva. Državna uprava lahko omejuje lastninsko pravico s konkretnimi akti le v skladu z zakonskimi določbami. Vse dokler ni norme v zakonu, lastnik ni omejen pri uporabi dobrine, ni take pravne obveznosti (razen splošnega načela o prepovedi zlorabe pravic). Ravnanje v takih primerih se lahko presoja le po pravilih etike, prepričanja, veroizpovedi, ne pa po pravnih pravilih.⁶

Posebej so pomembna vprašanja lastnine gospodarskih dobrin, pa tudi njihov nadzor zaradi varovanja splošnega interesa. Ohranjanje generalne koncepcije lastnine bi oviralo razreševanje dinamike kapitalistične podjetniške pobude, zlasti glede gospodarskih dobrin, saj te konstituirajo strukturo sodobnega gospodarskega sistema. Nedvomno nastajajo težave pri definiranju gospodarskih dobrin, saj se poleg standardnih dobrin, ki jih pravo opredeljuje kot stvari in pravice, uveljavljajo specifične gospodarske dobrine, kot so na primer: dobro ime podjetja; kadrovska struktura, ki omogoča napredek; obvladovanje trga; know-how – ta marsikje že prehaja v industrijsko lastnino; sposobnost podjetja ne upošteva le stvari in pravice, stanje po zaključnem računu, temveč se ocenjujejo tudi materialne dobrine v opisanem smislu, predvsem se presoja sposobnost podjetja za pridobivanje dobička. Zato se premoženjska vrednost podjetja ne more izraziti le v vrednosti stvari in pravic, gre za specifično skupnost gospodarskih dobrin.⁷

Vsako človeško ravnanje je v bistvu usmerjeno k ciljem, tako je tudi s podjetništvom. Cilje ugotavljamo pretežno empirično, ne pa iz pravnih norm in ideologije. Mnogi opredeljujejo te cilje kot take brez posebnih vrednot, ne opredeljujejo jih etično-socialno. V resnici je glavni cilj podjetnika pridobivanje dobička, za katerega ne bi mogli reči, da je brez vrednot. Nedvomno pa je podjetniški cilj opredeljen tudi z gospodarskim sistemom, ki ga je treba obravnavati kot danost. Orientacijske usmeritve vodstva podjetja so v bistvu opredeljene z nekaterimi danostmi tržnega gospodarstva, to so predvsem možnosti pridobivanja proizvodnih dejavnikov in možnosti prodaje, kar vse poteka preko ponudbe in povpraševanja. Čeprav se kot končni cilj podjetništva opredeljuje maksimiranje dobička, ni mogoče mimo dejstva, da ima podjetnik še vrsto stranskih ciljev, gre za kombinacijo ciljev. Nekateri takim opredelitvam nasprotujejo, češ, da je nujno postavljen cilj, da se skupnost oskrbuje z dobrinami in storitvami. Nekateri teoretiki menijo, da je smotrnejše postavljati kot podjetniški cilj skupno gospodarsko produktivnost, kar naj bi bil hkrati tudi cilj nacionalne ekonomije.⁸ Vsekakor je tak pogled sporen, saj ni mogoče predpostavljati, da bi vsak podjetnik imel za cilj predvsem zadovoljevanje socialne produktivnosti, saj končno v to niti nima v celoti vpogleda. Kljub

⁵ Pugliatti: *La proprietà nel nuovo diritto*, Milano 1954

⁶ Sanddulli: *Profili costituzionali della proprietà privata*, Rivista trimestrale diritto processo civile, 1972

⁷ *Zivilrechtliche Fragen des Unternehmenskaufs*, Zeitschrift für Unternehmen und Gesellschaftsrecht, 1982

⁸ Schmalenbach: *Die Privatwirtschaftslehre als Kostlehre*, Zeitschrift für Handelswissenschaftliche Forschung 1991/12

vsemu povedanemu je načelo o maksimalizaciji dobička ostro kritizirano. Poudarjajo, da maksimiranja dobička ni mogoče kvantificirati, pa tudi, da je še vrsta drugih ciljev (sprememba proizvodnega programa, pridobivanje trga, pridobitev družbene moči, kar vsaj na začetku akcije ne vodi v dobiček). Poudarjajo še, da to načelo zavrača etična in socialna načela ter da je naloga socialne države, da tak skrajni individualizem omejuje.⁹ Tu sicer sodobna podjetniška teorija zavrača opredeljevanje enega samega cilja, poudarja več ciljev, ki pa vsebujejo tudi dobičkanost, saj je to pogoj za razvoj. Tako opredeljujejo denarne cilje (plačilno sposobnost, povečanje dohodka, obračanje kapitala) in nedenske cilje (prizadevanje za prestiž, izboljšanje socialnega položaja, gospodarska moč, uresničevanje socialno-etičnih pravil ipd.). Nedvomno so podjetniški cilji odvisni od gospodarskega sistema, z njim morajo biti po načelu ustavnosti in zakonitosti skladni. Zato so pomembna nekatera teoretična in praktična izhodišča, ki so se v zvezi s pojmovanjem socialne države in socialnega tržnega gospodarstva uveljavila v ZR Nemčiji.

Socialno tržno gospodarstvo zavrača liberalizem in uveljavlja državne ukrepe, s katerimi se odstranjujejo njegove slabosti. Pri sprejemanju teh ukrepov je država omejena, še vedno mora zagotavljati konkurenco, skrbeti pa mora tudi za to, da se odstranjujejo socialne napetosti. Tako sodobna država z namenom, da zagotovi svobodno konkurenco, nadzira procese koncentracije (protimonopolno in protikartelno pravo). Neenaki dohodki in delitev premoženja so urejeni z zakoni (progressivni davek na dohodek, premoženjski davki, varovanje zaposlenih in nezaposlenih ipd.), pa tudi s svobodno odločitvijo podjetnikov, da so delavci udeleženi pri dobičku (bodisi z izplačili – premijami ali z dodeljevanjem delavskih delnic). Nevarna konjunktorna gibanja obvladuje država z vrsto gospodarskih in državno-političnih ukrepov. Podjetniška avtonomija je na ta način omejena, vendar le s tem namenom in omejitvijo, da se ohranja tržni gospodarski sistem.¹⁰

Socialno tržno gospodarstvo v ustavi ZR Nemčije ni povsem jasno opredeljeno. Redko je možno kakšen pojem tako različno razlagati kot pojem »socialen«. Zato so zakonska sredstva, ki naj ta pravila uveljavijo, neredko ustavnosodno sporna. Nujno je treba z davčnim sistemom ohranjati prizadevanja za večjimi naporji in tako ne sme biti z davčnimi ukrepi izničeno načelo spodbujanja večjih vlaganj. Izboljševanje delitvenih razmerij ni samo vprašanje socialne pravičnosti, temveč tudi politične modrosti. Pravičnost v sistemu delitve ne more biti racionalno opredeljena z normo. Obremenjena je z osebnimi pogledi posameznikov ali skupin, zato je v parlamentu potrebna široka presoja sprejemanja državnih ukrepov, saj bi z intenziviranjem državne intervencije kaj lahko izničili tržni sistem.¹¹

Očitno postaja, da tradicionalno pojmovanje lastninske pravice, ki temelji na posestniškem individualizmu, ne ustreza ekonomskim, socialnim, kulturnim in drugim potrebam človeštva, kar vse bi narekovalo temeljite raziskave. Pri vsem tem ne bo mogoče spregledati vloge lastnine v pravnem sistemu. Nedvomno pa je, da lastnina izgublja osrednji položaj. Očitno je tudi, da je pri lastnini vse bolj vidna vloga javnega prava. Srečujemo se z novim pojavom večlastništva (multiproprieta) – delniške družbe.¹² Navajali smo že, da se opušča enotno pojmovanje lastnine, na kar kaže praksa Ustavnega sodišča Republike Italije, ki pri odločbah vse bolj

⁹ Bidingmaier: *Unternehmerziele und Unternehmensstrategien*, Wiesbaden 1964

¹⁰ Woche: *Steuern als Mittel der Wirtschaftspolitik*, Steuerkongress Report, München 1975

¹¹ Woche: *Einführung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre* München 1990

¹² Lezza – Selvarolo: *Un modello di proprietà – la multiproprietà*, Rivista giuridica, 1977

poudarja ekonomske vrednote, zlasti pri državnih posegih. To sodišče tudi uveljavlja načelo učinkovitosti, pojmovanje dinamične kompleksnosti institucionaliziranega sistema, pojmovanje lastnine po sektorjih (narava in namen).¹³

S tem se vse bolj uveljavlja določba o socialni funkciji lastnine. Gre za model, ki temelji na analizi stanj; zahtevah časa; na normah in interesih, ki so v konfliktu, pri čemer vse bolj prihaja do izraza relativnost tradicionalnih pravnih kategorij. Po drugi strani pa tudi ne gre prezreti oživljanja liberalističnih pogledov, ki želijo vse večjo deregulacijo lastnine, ki naj bi ji bila v čim večji meri vrnjena absolutnost.¹⁴

¹³ Occhiocupo: *La corte costituzionale tra norma giuridica e realta sociale*, Bologna 1978

¹⁴ Breccia: *I quarant'anni del libro terzo del Codice civile*, *Rivista critica del diritto privato*, avgust 1983